

Parels in het zand

Hoe het WODC zijn schatkist aan kennis wagenwijd opent, ten dienste van beleid, wetenschap en samenleving

Gerty Lensvelt-Mulders*

In deze bijzondere uitgave van *Justitiële verkenningen* (Jv) kijken negen auteurs terug op de ontwikkelingen in het onderzoek op beleidsterreinen die belangrijk zijn voor het WODC. Deze artikelen geven een mooie inkijk in vijftig jaar methode- en theorieontwikkeling in negen aan recht en veiligheid gerelateerde thema's.

Mij is gevraagd om, als directeur van het WODC, niet terug te kijken, maar juist vooruit te blikken. Waar staat het WODC voor, de komende jaren? Ik voel me vereerd dat ik deze vraag hier mag proberen te beantwoorden. Door de vraagstelling is deze bijdrage anders van vorm dan de andere bijdragen. Het is een visiestuk geworden, waarin ik de contouren van het WODC voor het komende decennium beschrijf.

Deze bijdrage is het resultaat van een combinatie van overleg met zeer diverse stakeholders over de toekomst van het WODC. Input kwam uit gesprekken met collega-directeuren en collega-academici van zowel binnen als buiten het WODC, van WODC-brede medewerkersbijeenkomsten, en van heidagen met het WODC-MT. Deze tekst is ook de neerslag van mijn eigen ervaringen als bestuurder en onderzoeksmethodoloog. De disclaimer is dan ook dat, hoewel veel collega's, beleidsmedewerkers en academische partners mij de goede richting hebben gewezen, alleen ik verantwoordelijk ben voor de inhoud van deze bijdrage.

Wat gaat er de komende jaren met het WODC gebeuren? De wereld waarin wij werken is ongelooflijk in verandering, denk aan de digitalisering die razendsnel verdergaat. Ook het politieke landschap is onvoorspelbaar volatiel. Vijftig jaar vooruitkijken is in deze tijd veel te ambitieus, maar aan tien jaar durf ik mij nog wel te wagen. Ik doe dat

* Prof. dr. G.J.L.M. Lensvelt-Mulders is directeur van het WODC en hoogleraar Wetenschapstheorie, Methodologie en Onderzoeksteleer aan de Universiteit voor Humanistiek.

aan de hand van de naamsverandering van het WODC. Op 9 november 2023 zal onze demissionaire minister Dilan Yeşilgöz-Zegerius de nieuwe naam feestelijk onthullen. In deze bijdrage beschrijf ik wat het betekent voor het WODC dat wij ons de komende tien jaar gaan profileren als Kennisinstituut voor de Rechtsstaat, en waarom de D van Documentatie wordt veranderd in de D van Data. Maar eerst volgt hieronder een korte beschrijving van het WODC als organisatie.

Het WODC in context

Het WODC staat voor onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek. Dat betekent dat wij de waarden van de wetenschap naleven. Wetenschappelijk integer werken betekent dat het onderzoek wordt uitgevoerd op basis van eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie en onafhankelijkheid, en op verantwoorde wijze. Wij voegen daaraan toe dat het onderzoek methodologisch up-to-date moet zijn en geschreven met kennis van de laatste theoretische ontwikkelingen.

Het WODC is ook verbonden aan het Ministerie van Justitie en Veiligheid (hierna: JenV) en net als het departement werkt het WODC aan een rechtvaardige, weerbare en veilige samenleving. Het WODC heeft een unieke positie in het landschap van onderzoeksinstituten, omdat het zowel onderzoek intern uitvoert als onderzoek extern uitzet en begeleidt, toegang heeft tot data uit de gehele strafrechtketen en een directe bijdrage kan leveren aan de fundamenteën van kwalitatief goed en uitvoerbaar beleid.

Met ons werk dragen wij bij aan het steeds meer evidence-informed werken van het departement. Beleidsmakers werken evidence-informed wanneer zij hun beleid baseren op wetenschappelijke kennis. Evidence-informed werken is minder stringent dan evidence-based werken, ook praktijkkennis (*applied sciences*) wordt gebruikt. Voor de onderzoeksterreinen waarop het ministerie werkt, is het nauwelijks doenlijk om de voor echt evidence-based werken noodzakelijke random experimenten te doen. Evidence-informed werken is een flinke stap in de goede richting (Torenvliet e.a. 2022).

Het WODC doet onderzoek dat voor het merendeel is aangevraagd door de beleidsdirecties van JenV. Onderzoekers overleggen met beleidsmedewerkers over het *wat en waarom* van onderzoeksaanvragen. Hoe beter deze gepreciseerd zijn, des te meer de onderzoeksre-

sultaten bijdragen aan een evidence-informed beleid. Wat houdt onze onafhankelijke positie dan in? *Hoe en door wie* het onderzoek vervolgens wordt uitgevoerd, is aan het WODC, evenals de vorm en openbaarmaking van alle resultaten, ook de onwelgevallige. Daar staat het departement buiten. Dat alles is vastgelegd in de ministeriële regeling.¹ Uit het verleden zijn belangrijke lessen getrokken. Er zijn regels opgesteld, er is een omgangskader gekomen, het WODC is zelfstandig gehuisvest. Toch is het verstevigen van een onafhankelijke positie nooit af, daar moet je blijvend alert op zijn. Dat geldt overigens voor alle onderzoeksinstituten waar onderzoek voor derden wordt gedaan (Kobben & Tromp 1999).

Het WODC doet onderzoek naar vraagstukken op het terrein van recht en veiligheid. Dat onderzoek wordt deels zelf uitgevoerd (intern onderzoek) en deels uitgezet bij andere organisaties, zoals universiteiten en onderzoeksbureaus (extern onderzoek).² Al het onderzoek wordt begeleid door projectbegeleiders/projectleiders, bijgestaan door begeleidingscommissies. Extern onderzoek wordt altijd aanbesteed, en op de website van het WODC is te vinden welke onderzoeken er gaan komen. Geïnteresseerde onderzoekers worden van harte uitgenodigd om zich te melden, als zij voor een bepaald onderzoek in aanmerking willen komen. Voor het WODC is dat een van de manieren om het netwerk up-to-date te houden. Een ander voorbeeld is om regelmatig bij NWO te kijken wie de Vidi- en Vici-beurzen uit het talentprogramma krijgen, op voor het WODC relevante onderwerpen.³ Tussen 2020 en 2022 werkte het WODC samen met meer dan 150 verschillende onderzoeksorganisaties. Jaarlijks worden er ruim 60 onderzoeken uitbesteed.

Het interne onderzoek is sinds 2021 belegd in kennislijnen. Binnen de kennislijnen wordt, meer dan voorheen, strategisch geprogrammeerd en langjarig onderzoek uitgevoerd. Kennislijnen staan voor theoretische kennis van het (inter)nationale onderzoeksterrein en inzicht in de samenhang tussen sociale, juridische en technische aspecten die relevant zijn voor een goed begrip van het thema van de kennislijn. Het WODC heeft zeven kennislijnen: Asiel en Migratie, Straffen en

1 Zie <https://wetten.overheid.nl/BWBR0042833/2019-12-03/0>.

2 Als ik schrijf over 'onderzoek doen door het WODC', dan bedoel ik zowel intern uitgevoerd als extern uitgezet onderzoek. In dit artikel worden die alleen onderscheiden als dat noodzakelijk is voor een beter begrip van de lezer.

3 Zie www.nwo.nl/onderzoeksprogrammas/nwo-talentprogramma/projecten-vidi.

Maatregelen, Jeugdcriminaliteit, Georganiseerde Criminaliteit en Ondernijning, Rechtsbestel, Forensische Zorg en Digitale Rechtsstaat. In 2022 heeft het WODC een visitatie doorlopen.⁴ De visitatiecommissie was zeer te spreken over de wetenschappelijke kwaliteit van het werk van het WODC en de beleidsmatige en maatschappelijke relevantie van het onderzoek.

Kennisinstituut voor de Rechtsstaat

Het is belangrijk om te weten wat het WODC bedoelt als het uitdraagt een ‘Kennisinstituut voor de Rechtsstaat’ te willen zijn, niet alleen in woorden, maar ook in daden. De onafhankelijke positie van het WODC, de samenwerkingsverbanden die het WODC aangaat, welke onderzoeken het WODC wel of niet aanneemt, de gebruikte wetenschappelijke onderzoeksmethoden en de manier waarop de resultaten worden gedissemineerd, worden mede bepaald door onze definities van zowel een kennisinstituut als de rechtsstaat.

Om een dergelijke grote ambitie waar te maken is het nodig dat medewerkers niet alleen methodologisch en inhoudelijk vaardig zijn. Daarnaast moeten ze beschikken over antennes voor politieke belangen, maatschappelijke dynamiek en wetenschappelijke trends. Niet om blindelings te volgen, maar om gevoel te hebben voor het veld waarin onze wetenschappelijke resultaten gaan landen (Visitatierapport 2022). Elke dag proberen wij zo het goede goed te doen. Mooie woorden, maar hoe dan, zult u zich nu afvragen. Hieronder beschrijf ik het wat, waarom en het hoe van een kennisinstituut voor de rechtsstaat.

De betekenis van het WODC als kennisinstituut

Het WODC heeft een kennisschatkist vol goud in huis (Visitatiecommissie 2022). Dat goud bestaat uit rapporten en data. Deze schatkist moet open: meer partijen dan tot nu toe het geval was, zullen in de toekomst kunnen profiteren van onze knowhow.

Daartoe zoeken we de komende jaren steeds meer de samenwerking met onderzoekers van buiten het WODC, in alle fases van het onder-

4 De zelfevaluatie, het rapport van de beoordelingscommissie en de reply van het WODC daarop is te vinden op www.wodc.nl/over-het-wodc/organisatie/visitatie-en-zelfevaluatie. Als u meer wilt weten over het WODC, zijn deze rapporten een goed uitgangspunt.

zoek. Het breed en proactief delen van de resultaten van ons werk door bijvoorbeeld het benaderen van de media zal helpen om de impact van het werk te vergroten. Er wordt ook steeds meer tijd besteed aan het samen met de beleidsdirecties nadenken over het wat en waarom van aangevraagd onderzoek. Door beter inzicht in het wat en waarom is het WODC in staat onderzoeksmethoden en -technieken te kiezen die de vraag ook werkelijk kunnen beantwoorden. Dat draagt bij aan resultaten die potentieel kunnen bijdragen aan meer evidence-informed beleid. Want werken vanuit kennis is fundamenteel voor het ontwikkelen van goed beleid. Hoe we dat gaan doen, bespreek ik nu.

Het belang van afbakening van inhoud

Het terrein van JenV is heel erg breed. Het is onmogelijk om als WODC het volledige veld op voldoende niveau te kennen om alle aangevraagde onderzoeken zelf uit te kunnen voeren. Het is dus nodig om scherpe inhoudelijke keuzes te maken. Onderzoek dat buiten die kaders valt, wordt extern uitbesteed. Er zijn dus twee redenen om voor extern onderzoek te kiezen: buiten het WODC is er veel meer expertise op dit gebied, of binnen het WODC is er wel expertise, maar zoeken we de samenwerking om een onderzoeksterrein te versterken.

Als gezegd is het interne onderzoek van het WODC in kennislijnen belegd. Die kennislijnen maken het mogelijk om naast ad-hoconderzoek dat bijvoorbeeld wordt aangevraagd door de Tweede Kamer, ook strategische keuzes voor langjarige onderzoeksprogramma's te maken. Natuurlijk heeft dat consequenties voor de wendbaarheid van de organisatie, en dat maakt het nog belangrijker dat we onze maatschappelijke en politieke antennes scherp houden.

Welke kennisdomeinen worden de komende jaren relevant voor het WODC?

In de aanloop naar de verkiezingen heeft het ministerie een aantal inhoudelijke speerpunten gedefinieerd, die voor het WODC belangrijk zijn voor de koers van de komende jaren. Die speerpunten komen sterk overeen met de in 2021 ingestelde kennislijnen. Met de politiek-inhoudelijke antennes zat het dus wel goed. Er zijn wel accentverschuivingen te verwachten in de onderzoeksvragen. We verwachten bijvoorbeeld bij de kennislijn Asiel en Migratie meer onderzoek naar

het herontwerpen van het migratieproces en meer Europees onderzoek. Digitale criminaliteit wordt steeds belangrijker. Het gaat dan over cybercrime en cybersecurity, en dat varieert van phishing tot aanvallen met bijvoorbeeld ransomware, van het kleine persoonlijke leed van skimmingpraktijken tot statelijke dreiging in het kielzog van geopolitieke ontwikkelingen. Ook het bestrijden van georganiseerde ondermijnende misdaad is een speerpunt. Het ontbreekt op dit moment nog aan voldoende kennis bij beleidsmakers en de opsporing om dat echt evidence-informed aan te kunnen pakken. In zorg en onderwijs is aangetoond dat evidence-informed werken de efficiëntie en effectiviteit van het werk versterkt. Het helpt bij het maken van nieuwe wetgeving die voor de uitvoeringsorganisaties werkbaar is en waarvan de resultaten op basis van onderzoek aantoonbaar zijn. Belangrijk speerpunt blijft ook de jeugdzorg. De gevolgen van de tweedeling in de samenleving pakken voor jonge mensen extra nadelig uit. Al heel jong lopen zij achterstanden op, die moeilijk in te halen zijn (voorbeelden zijn intergenerationele armoede en laaggeletterdheid). Thema's binnen de jeugdzorg zijn jeugdcriminaliteit en de combinatie van zorg en veiligheid. Binnen het WODC versterkt dit thema de samenwerking tussen de kennislijnen Jeugdcriminaliteit, Forensische Zorg en Straffen en Maatregelen. Humaan straffen blijft de komende jaren een belangrijk overkoepelend thema voor het WODC (Boschman e.a. 2023). En ten slotte wordt de digitale rechtsstaat een belangrijk onderwerp. Dit onderwerp heeft alles te maken met de D van Data in WODC. Daar kom ik later uitgebreider op terug.

Het belang van samenwerking

De vraagstukken op het terrein van recht en veiligheid zijn complex. Complexiteit⁵ is iets anders dan ingewikkeldheid. Complexiteit betekent dat er niet één juiste uitkomst is, dat belangen moeten worden afgewogen en ethische en politieke keuzes moeten worden gemaakt. Het is niet de taak van het WODC om deze keuzes te maken. Het WODC levert wel de bouwstenen die daarvoor nodig zijn en geeft aan welke gewenste en ongewenste effecten daarbij te verwachten zijn. Complexe problemen zijn ook multidisciplinair, de grote vragen van deze tijd zijn niet alleen maar juridisch, gedragswetenschappelijk of

5 In beleid wordt complexiteit ook wel *wicked problems* genoemd.

technisch. Dat betekent dat onderzoek multidisciplinair moet zijn, over wetenschappelijke disciplines en onderzoeksmethoden heen. En daarom zet het WODC in op veel meer samenwerking, met universiteiten en andere onderzoeksorganisaties. Niet alleen door onderzoek uit te besteden, maar door ook echt samen onderzoek te doen. Samenwerkingsvormen met als doel elkaar methodologisch en theoretisch aan te vullen en te versterken, dat is waar het WODC naar op zoek is. Samenwerking in consortia is dan ook een methodologisch speerpunt voor het WODC, als penvoerder of als betrouwbare partner. Daarvan zijn al mooie voorbeelden te geven. Er wordt samengewerkt met het NSCR in het meerjarige programma naar vrijheidsbepenkende straffen, waarin naast het DG Straffen en Beschermen ook Halt, Reclassering Nederland en de Raad voor de Kinderbescherming participeren. Een ander voorbeeld is de samenwerking met de Erasmus Universiteit Rotterdam in het NWA-programma 'In search of trust', een samenwerking met de kennislijn Asiel en Migratie. Samen met het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) werd een aanvraag ingediend bij het Infrastructuurfonds van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), in nauwe samenwerking met TNO, het JenV-datalab en SURF, voor het inrichten van een essentiële infrastructuur die het werken met vertrouwelijke data in de strafrechtketen een belangrijke en noodzakelijke stap voorwaarts zal brengen.

Het WODC heeft beleid om samenwerking met universiteiten en hogescholen te stimuleren. Het WODC wil bijvoorbeeld een aantal bijzondere leerstoelen vestigen op voor ons relevante onderzoeksterreinen. Het succes van het vestigen van de bijzondere leerstoel Jeugd- en adolescentencriminaliteit aan de Universiteit Leiden is daarin de eerste mooie stap. Ook detacheringen over en weer (bij universiteiten, hbo's en wetenschappelijke onderzoeksinstituten) zijn mogelijk. Onderzoekers zijn welkom om bij ons onderzoek te doen, het WODC wil zijn medewerkers stimuleren om wetenschappelijk te publiceren en bijvoorbeeld gastcolleges te geven. In 2023 zien we de eerste vruchten van dit beleid, zoals een toename van het aantal stageplekken voor masterstudenten en samenwerking in verschillende onderzoeksprojecten, zoals in het meerjarige onderzoeksprogramma naar de integratie van Oekraïense vluchtelingen gedurende de eerste jaren van hun verblijf in Nederland. De komende tien jaar hopen we nog veel meer, voor alle partijen vruchtbare, samenwerkingen aan te gaan.

Voor het WODC is het belangrijk om het evidence-informed beleid op het terrein van Justitie en Veiligheid te versterken. Dat kan alleen als het onderzoek methodologisch en theoretisch recht doet aan de complexiteit van de vragen. Samenwerking met onderzoekers van buiten het WODC is daarin helpend, maar heeft ook een ander doel, namelijk wetenschappelijke versterking en disseminatie in wetenschappelijke tijdschriften van onderzoeksmethoden en uitkomsten en het delen van data voor hergebruik. Dat maakt het onderzoek breder vindbaar (naast de eigen *Repository*), toegankelijk, uitwisselbaar en reproduceerbaar. Wat weer bij kan dragen aan de vergroting van de impact van ons werk.

Het belang van impact

Het WODC wil de komende jaren zijn impact vergroten en wel op drie terreinen. Allereerst via het beleid, door het stimuleren van evidence-informed werken op basis van verantwoord uitgevoerd, valide en betrouwbaar onderzoek. Zo kunnen onderzoeksresultaten bijdragen aan een verbetering van de kwaliteit van wet- en regelgeving. Ten tweede streven we naar meer wetenschappelijke impact, onder andere door het instellen van bijzondere leerstoelen, het dissemineren van resultaten in wetenschappelijke tijdschriften en het delen van data voor hergebruik. Als derde willen we ook meer maatschappelijke impact hebben.

Maatschappelijke impact wordt gedefinieerd als een verandering in de samenleving dankzij het gebruik van resultaten van onderzoek.⁶ Daarvoor is het nodig dat de samenleving je ook vindt. Het WODC zoekt dan ook vaker actief de media op, neemt contact op met Kamercommissies en probeert open te staan voor vragen van betrokken professionals. Resultaten van onderzoek worden niet alleen meer vastgelegd in rapporten, maar ook aangeboden op manieren die beter aansluiten bij degene voor wie de informatie is. Daarom heeft het WODC in 2022 in zijn offertes opgenomen dat 10% van de aanbestedingsom tot een maximum van € 5.000 besteed moet worden aan het verspreiden van de resultaten.

Samenvattend: een kennisinstituut is voor het WODC een plek waar kennis gehaald en gebracht kan worden, waar we een betrouwbare

6 Zie www.rathenau.nl/nl/dossier-impact-van-onderzoek-en-innovatie.

partner zijn in de samenwerking met anderen uit beleid, wetenschap en het brede veld van uitvoeringsorganisaties, en waar op een gulle, proactieve manier kennis en data worden gedeeld.

Wat verstaat het WODC onder de rechtsstaat waarvoor het zo'n kennisinstituut wil zijn?

JenV geeft aan te zorgen voor *de rechtsstaat* in Nederland, zodat mensen in vrijheid kunnen samenleven, ongeacht hun levensstijl of opvattingen.⁷ Demissionair minister Yeşilgöz-Zegerius stelt in haar HJ Schoo-lezing 'Doen wat nodig is om onze rechtsstaat te beschermen', dat 'de rechtsstaat borgt dat elke handeling van de overheid zijn grondslag vindt in een democratisch tot stand gekomen wet. Een wet die niet gericht is om onze vrijheid te beperken, maar om rechtszekerheid en rechtsgelijkheid te waarborgen' (12 september 2022). Beide inzichten resoneren bij het WODC.

Wij hebben voor onszelf deze werkdefinitie geformuleerd: een rechtsstaat is een veilige en rechtvaardige samenleving, waar iedere burger vrij is en ieders vrijheid, rechtszekerheid en rechtsgelijkheid altijd en in gelijke mate worden beschermd. Deze werkdefinitie omvat niet alle aspecten van de rechtsstaat, maar is een normatieve weerslag daarvan, waaraan het WODC graag bijdraagt.

Die rechtsstaat staat echter onder druk. Vrouwelijke politici verlaten het Binnenhof vanwege bedreigingen, sommige advocaten kunnen hun werk niet doen zonder angst en moeten zelfs beveiligd worden. Statelijke dreiging, zoals het beïnvloeden van democratische verkiezingen en dark PR, is reëel en de georganiseerde criminaliteit werkt ondermijnend door vermenging van boven- en onderwereld. Dat oefent niet alleen druk uit, maar schaadt ook het vertrouwen van burgers in de rechtsstaat.

Daarom moeten beleidsmakers en uitvoeringsorganisaties van JenV (en daarbuiten) blijven werken aan behoud en verbetering van het functioneren van onze democratische rechtsstaat. En de Tweede Kamer moet daarop toezien. Wij ondersteunen deze partijen door gevraagd en ongevraagd hoogwaardige wetenschappelijke kennis, verbeterpunten en oplossingsrichtingen met hun consequenties te bieden. Dat betekent niet dat we de barricades op gaan, maar wel dat we

7 Zie www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-justitie-en-veiligheid.

goed wetenschappelijk onderzoek doen en de resultaten actief delen. Zo dragen wij met kennis bij aan behoud en verbetering van de rechtsstaat.

Ten slotte is er ook een pragmatische reden om als ondertitel 'Kennisinstituut voor de Rechtsstaat' te willen voeren. Eerder beschreef ik de duurzame beweging die nodig is om erkend te zijn als het onafhankelijke instituut dat wij zijn. Het WODC werkt op het snijvlak van wetenschap en beleid. Dat is een spanningsvolle relatie (zie bijvoorbeeld Van Ommeren e.a. 2022). Ten eerste is de wetenschap voor het WODC geen doel maar een tool. Wij maken gebruik van wetenschappelijke methoden en werken volgens de eisen die daaraan gesteld worden. Dan gaat het niet alleen over wetenschappelijke integriteit, maar bijvoorbeeld ook over tijd en ruimte geven aan onderzoekers om inhoudelijk op de hoogte te blijven van hun vakgebied en ten slotte ook over methodologisch scherp aan de wind varen, door nieuwe technieken te onderzoeken en te omarmen.

WODC-onderzoeksrapporten worden gebruikt door onder andere beleidsmakers en politici. Dat stelt eisen aan hun toegankelijkheid en bruikbaarheid. En dan is er nog de onwelgevallige boodschap. Niet alle uitkomsten van onderzoek zijn even welkom en worden even gretig omarmd (Kobben & Tromp 1999). Het is de kunst om dan goed in gesprek te blijven, zonder te buigen, recht op in de wind. Kennis van en respect voor elkaars rollen zijn daarbij heel belangrijk. Dat is in het verleden niet altijd goed gegaan, en daar zijn pijnlijke lessen uit geleerd over hoe beleid en wetenschap met elkaar om horen te gaan. Het WODC is daar sterker en zelfbewuster uit gekomen en daar ben ik fier op. Door het Kennisinstituut voor de Rechtsstaat te zijn erkennen we van harte onze relatie met JenV en definiëren we tegelijkertijd nog een keer de afstand die nodig is om onderzoek goed te kunnen doen.

De D van Data

De afkorting WODC staat vanaf 9 november 2023 voor Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum. De D van Documentatie komt daarmee te vervallen. Dat wil niet zeggen dat het WODC geen enkele documentatiefunctie meer heeft. De Wet open overheid, waarin het recht op informatie over wat de overheid doet is geregeld, maakt dat heel duidelijk. Het op orde hebben van informatie, het op de juiste manier archiveren en ontsluiten van het onderzoek en het bijhouden van ver-

nietigingstermijnen blijven uitdrukkelijk aan de orde. Echter, de rol van documentatiecentrum, als bibliotheekfunctie, is de laatste vier jaar sterk afgenomen, terwijl het belang van data exponentieel is gegroeid. Daar komt bij dat het WODC als kennisinstituut van JenV unieke toegang heeft tot data uit de gehele strafrechtketen. Met de toename van technieken om data te koppelen, te verrijken en te delen neemt ook het belang van datagebruik binnen het WODC toe. Dat wordt in de nieuwe naam erkend.

Data is dus een belangrijke asset van het WODC, en wel op drie manieren:

- inhoudelijk: digitalisering van de rechtsstaat en datagedreven werken;
- methodologische innovaties: de manieren waarop we data verzamelen, bij elkaar brengen en analyseren, nemen toe in mogelijkheden en complexiteit;
- governance en data-integriteit: de eisen die gesteld worden aan de integriteit van (micro)data nemen toe en verhouden zich soms moeizaam tot de laatste innovaties in analysemethoden en onderzoekstechnieken en de oproep tot datadeling en datagedreven werken.

Onderzoek voor de digitale rechtsstaat

De rechtsstaat bevindt zich niet in een maatschappelijk vacuüm, en de digitalisering van de maatschappij gaat niet aan de overheid voorbij. Alle overheidsdiensten hebben digitale loketten, voor het afwickelen van de basishandelingen. Informatie wordt elektronisch aangeleverd. Daar hebben we allemaal mee te maken, bijvoorbeeld bij de aangifte inkomstenbelasting en het aanvragen van toeslagen. Met de komst van corona is dit proces in een versnelling geraakt wat betreft het recht. Digitale toegang tot het recht moest snel worden geregeld. Om tot tijdige en effectieve rechtspraak te komen werden procedures ontworpen en een digitale omgeving ingericht. Dit alles stelt hoge eisen aan de kwaliteit van de ICT-toepassingen en roept vragen op. Het WODC doet onderzoek naar klassenjustitie, naar gelijkwaardige toegang tot het recht en naar fair gebruik van algoritmes en draagt zo bij aan de versterking van de rechtsstaat.

Ook de kennislijn Georganiseerde Criminaliteit en Ondernijning heeft te maken met de toenemende digitalisering van de criminaliteit en

daarmee de toenemende digitalisering van de opsporing en vervolging. Omdat digitalisering een grensoverschrijdend fenomeen is, doet het WODC relatief vaak vergelijkend onderzoek tussen Europese landen en daarbuiten. De komende jaren zal het internationale deel van het onderzoek naar verwachting toenemen.

En ten slotte wordt datagedreven werken steeds belangrijker. Bedrijfsinformatie wordt ingezet voor prognoses, om processen te verbeteren en om ontwikkelingen te voorspellen. Het samenbrengen van data uit de strafrechtketen om doorlooptijden te monitoren en verbeteren is een voorbeeld van het samenbrengen van bedrijfsinformatie van ketenpartners. In dat kader is het WODC bezig met het innoveren van het prognosemodel voor de strafrechtketen, bijvoorbeeld met behulp van artificiële-intelligentietechnieken als machinelearning.

De digitalisering van het justitie- en veiligheidsdomein geeft veel mogelijkheden en kansen, maar stelt ons ook voor problemen, die te maken hebben met dataveiligheid, faire omgang met data, zoals genoemde algoritmes, en privacyissues. Daarop ga ik hieronder nader in.

Innovatie van methoden en technieken

Het WODC zal de komende jaren voornamelijk onderzoek doen op drie typen data.

Wij maken gebruik van data die speciaal voor onderzoek, zoals survey-, interview- en focusgroepdata, en uitkomsten van experimenten verzameld worden. Deze data worden gebruikt, gearchiveerd en zo veel mogelijk gedeeld, bijvoorbeeld via SURF.

Daarnaast werken we met data die verzameld zijn voor andere doelen, zoals registerdata. Het WODC kan beschikken over (micro)database-standen van alle uitvoerende organisaties in de strafrechtketen, waarvan de meest bekende zijn de data van politie, OM en de Rechtspraak. Het WODC is sinds 2022 de hoeder van de Onderzoeks- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie (OBJD), waarmee onder andere criminale carrières en de effecten van strafrechtelijke interventies in kaart worden gebracht. Door het koppelen van deze registers aan bijvoorbeeld data uit de sociale en gedragswetenschappen wordt het mogelijk om van een beschrijving van de werkelijkheid ook te komen tot aanzetten voor het verklaren van de werkelijkheid op basis van wetenschappelijke theorieën. De komende tien jaar zal het werken met mul-

tidisciplinaire dataplatforms sterk toenemen. Daarover meer onder ‘Governance en data-integriteit’.

De derde databron die de komende jaren zal toenemen in relevantie voor het WODC-onderzoek zijn de zogenaamde sensordata. Daaronder verstaan we data afkomstig van bijvoorbeeld wearables (smartwatches, smartphones), geolocatiedata (bijvoorbeeld verkeersgeleidingssystemen) en satellietdata. Als voorbeeld: in de kennislijn Forensische Zorg is onderzoek gedaan naar nut en noodzaak van wearables in detentie om bijvoorbeeld stressniveaus bij justitiabelen onder verschillende regimes te bepalen (Van den Braak e.a. 2021).

Waar we vijf jaar geleden nog dachten dat het mee zou vallen met de toepassingsmogelijkheden van artificiële intelligentie, werkt het WODC nu aan artikelen over de (on)mogelijkheden van het gebruik van ChatGPT en onderzoeken we of het mogelijk is om een versie voor het Nederlandse taalgebied te ontwikkelen die bijvoorbeeld eenvoudige syntheses kan maken van onderzoek ter ondersteuning van evidence-informed beleid. Daarin kunnen we nog een stap verder gaan, namelijk na de synthese uit een veelheid aan bronnen (wetenschappelijke en niet-wetenschappelijke) een model genereren. Dat model kan nieuwe, zogenaamde synthetische, data genereren, waarop hypothesetoetsing mogelijk is. Dat laatste is nodig, omdat we niet blindelings mogen vertrouwen op de modellen zoals die worden gegenereerd door *large language models* als ChatGPT en Llama 2 (Meta, open source). Voor een eerste schifting uit de schier eindeloze hoeveelheid beschikbare digitale informatie ziet het WODC hierin mogelijkheden voor zijn onderzoek.

Governance en data-integriteit

Om de strafrechtketen toekomstbestendig te houden is een noodzakelijke voorwaarde dat er inzicht is in diezelfde keten. Wanneer de ambitie van JenV is om de ketenaanpak en ketensamenwerking te verbeteren, dan is het nodig om met enige zekerheid te weten wat de doorlooptijden zijn, vanaf het moment dat iemand in aanraking komt met de politie, het werk van het OM, de uitspraak van de rechter, de afhandeling van de opgelegde straf en de re-integratie. Daarvoor is het nodig om data te koppelen en dataplatforms in te richten. De technische mogelijkheden zijn er, maar die verhouden zich slecht tot de steeds sterker wordende druk op de governance en integriteit van

data. Het WODC heeft samen met het NFI een aanvraag ingediend bij het Infrastructuurfonds (EZK) om een dataplatform in te kunnen richten voor de analyse van complexe en vertrouwelijke datastromen. Daarmee willen we vragen kunnen beantwoorden over bijvoorbeeld effecten van interventies in de strafrechtketen op de beweging van (specifieke) groepen door de keten. Ook doet het WODC, in samenwerking met het JenV-datalab en AI Board, onderzoek naar manieren om de privacy van respondenten te beschermen, binnen dataplatforms.

Conclusie

Ik ben gekomen aan het einde van mijn bijdrage aan deze speciale editie van Jv. Ik hoop dat het lezen u als lezer het gevoel heeft gegeven mee te willen doen, door samen te werken in het onderzoek, door het verspreiden van resultaten, of door het gebruik van diezelfde resultaten in uw eigen werk, vanuit het vertrouwen dat deze valide en betrouwbaar zijn. Want ik denk dat het WODC zijn ambities nooit waar zal maken in *splendid isolation*. Alleen als we met onze kennis-kraam midden op de markt mogen staan, kunnen we maximaal bijdragen met kennis voor de versterking van de rechtsstaat en daarmee aan een rechtvaardige en veilige samenleving voor iedereen.

Literatuur

Boschman e.a. 2023

S. Boschman, S. Verweij & G. Weijters, *Korte vrijheidsstraffen. Een literatuuronderzoek naar het bereiken van strafdoelen met korte vrijheidsstraffen ten opzichte van andere straffen* (Cahier 2023-7), Den Haag: WODC 2023.

Van den Braak e.a. 2021

S.W. van den Braak, E. Platje & C.H. de Kogel, *Dataveiligheid en privacy bij het gebruik van fysiologische wearables in de justitiële context. Een casusonderzoek met de Empatica E4* (Cahier 2020-3), Den Haag: WODC 2021.

Kobben & Tromp 1999

A.J.F. Kobben & H. Tromp, *De onwelkome boodschap of hoe de vrijheid van wetenschap bedreigd wordt*, Amsterdam: Jan Mets 1999.

Van Ommeren e.a. 2022

F. van Ommeren, D. Roovers, P. de Jong & B. Coster (red.), *Wetenschap en overheidsbeleid, een spanningsvolle relatie*, Den Haag: Boom bestuurskunde 2022.

Torenvliet e.a. 2022

R. Torenvliet, H.F. de Boer, S. Couwenberg, J.H.M. Linnenbank & B.J.R. van der Meulen, *Naar meer evidence based beleid binnen JenV*, University of Twente 2022.